

Te lang is vermogensongelijkheid de blinde vlek van de politiek geweest. Rechts zag het probleem niet of was heilig overtuigd van de mythe dat iedereen profiteert zolang de taart maar groter wordt. Links maakte zich voornamelijk druk over inkomensongelijkheid. Maar te grote vermogensverschillen ondermijnen de kansengelijkheid die bij sociaal-liberalen zo hoog in het vaandel staat. Daarom: drie voorstellen die noodzakelijk zijn om te komen tot een eerlijkere verdeling van kapitaal – en daarmee van kansen.

Door Xander Prijs

Vermogen
als marktmacht

Ongelijke vermogens, ongelijke kansen

Lange tijd nam de publieke aandacht voor ongelijkheid af. In de jaren zeventig was een rechtvaardige verdeling van kennis, macht en inkomen nog een zwaar bediscussieerd onderwerp. Zowel in de Nederlandse politiek – toen de vvd onder leiding van Hans Wiegel en de PvdA onder leiding van Joop den Uyl tegen elkaar ten strijde trokken – als in de internationale politieke filosofie. Het was de tijd waarin filosoof John Rawls *Een theorie van rechtvaardigheid* publiceerde. Hierin introduceerde hij de 'sluier van onwetendheid': een gedachte-experiment waarin Rawls zich afvroeg hoe iemand de wereld zou inrichten, zonder vooraf kennis te hebben van de omstandigheden van de eigen geboorte. Hij concludeerde dat een verdeling van middelen alleen rechtvaardig kan zijn als die van achter 'de sluier' aanvaardbaar is.

Ruw wakker geschud

Na de jaren zeventig ebde de aandacht voor ongelijkheid geruisloos weg. Zorgen over de betaalbaarheid van de verzorgingsstaat, de multiculturele samenleving en terrorisme verdrongen het ongelijkheidsvraagstuk naar de achtergrond. Men stond onvoldoende stil bij de implicaties van globalisering, het toenemende belang van de financiële sector in de economie

Toen Thomas Piketty in 2014 zijn vuistdikke verhandeling *Kapitaal in de eenentwintigste eeuw* publiceerde, had hij over aandacht niet te klagen: ongelijkheid stond weer bovenaan de politieke agenda

en de tanende invloed van vakbonden. Tot de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers in september 2008 plotseling failliet ging en iedereen ruw wakker werd geschud door de manier waarop werd omgegaan met de financiële crises die daarop volgden.

Toen de Franse econoom Thomas Piketty in 2014 zijn vuistdikke verhandeling *Kapitaal in de eenentwintigste eeuw* publiceerde, had hij over aandacht niet te klagen: ongelijkheid stond weer bovenaan de politieke agenda. Met reden: Piketty liet zien dat de hoeveelheid kapitaal – vermogen – niet alleen ongelijk verdeeld is, maar ook dat topvermogens de afgelopen decennia veel sneller zijn gegroeid dan de economie als geheel. Hierdoor neemt de vermogensongelijkheid toe.

Te ongelijk verdeelde uitkomsten ondermijnen de kansengelijkheid die bij sociaal-liberalen zo hoog in het vaandel staat. Toch zijn niet alle ongelijkheden gelijk. Waar de vermogens in Nederland behoorlijk scheef verdeeld zijn, is de mate van inkomensongelijkheid beperkt. Wie iets aan de ongelijke verdeling van kansen wil doen, doet er dus goed aan naar de verdeling van vermogen te kijken. Hoe ongelijk zijn vermogens in Nederland? Waarom zijn te ongelijk verdeelde vermogens niet alleen economisch schadelijk maar ook onverenigbaar met sociaal-liberale waarden? En hoe kunnen we vermogensongelijkheid terugdringen en kansengelijkheid bevorderen, op een manier die rechtvaardig én praktisch is?

De Gini en de Parade van Pen

Vermogensongelijkheid is lastig te meten. Dit komt mede door belastingontduiking en -ontwijking, maar ook doordat het pensioenstelsel ons beeld vertroebeld. Omdat het bij pensioenen om een aanspraak gaat in plaats van eigendom, en in het huidige stelsel het opgebouwde pensioen niet direct aan een individu kan worden toegewezen, zal het hier verder buiten beschouwing worden gelaten.

Vaak wordt de mate van ongelijkheid in een land weergegeven met de Gini-coëfficiënt (Gini). De Gini is een statistische methode om (on)gelijkheid te kwantificeren: een samenleving die perfect gelijk is heeft een Gini van 0, een samenleving die volledig ongelijk is een Gini van 1. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) was de Nederlandse Gini voor de vermogensongelijkheid in 2017 0,79. Ter vergelijking: de Gini voor de inkomensongelijkheid in Nederland was in datzelfde jaar 0,29.

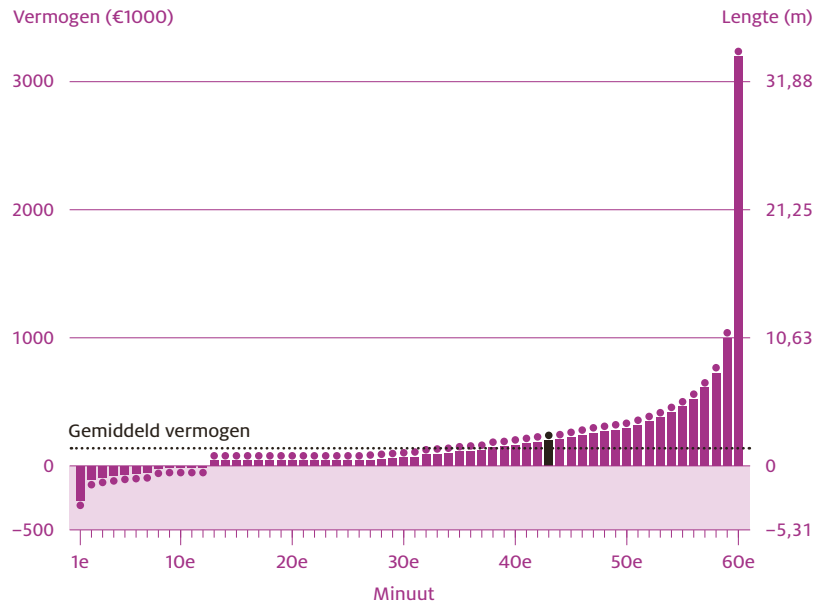
Figuur 1 (zie p. 64) helpt een visuele voorstelling van een Gini van 0,79 te maken aan de hand van de zogeheten 'Parade van Pen'. De Parade van Pen is een parade van dwergen en reuzen die in 1971 bedacht werd door de Nederlandse econoom Jan Pen. Stel, alle Nederlandse huishoudens worden gerangschikt op de hoogte van hun vermogen. Een gezinlid vertegenwoordigt diens huishouden en loopt mee in een parade die precies een uur duurt. De laagste vermogens lopen eerst langs en de lengte van het gezinlid is evenredig gemaakt aan het vermogen, waarbij de huishoudens met het gemiddelde vermogen in Nederland even lang zijn als de gemiddelde Nederlander. De zwarte stippellijn geeft het gemiddeld

Waar de vermogens in Nederland behoorlijk scheef verdeeld zijn, is de mate van inkomensongelijkheid beperkt. Wie iets aan de ongelijke verdeling van kansen wil doen, doet er dus goed aan naar de verdeling van vermogen te kijken

vermogen aan. In de figuur is te zien dat de eerste twaalf minuten van de parade zich onder de grond afspeelt. Dat komt doordat twintig procent van de huishoudens een negatief vermogen heeft. De huishoudens met een gemiddelde lengte komen pas na drie kwartier langs en de echte reuzen maken in de laatste paar minuten hun opwachting.

Figuur 1
Parade van Pen,
vermogensverdeling
in Nederland
per 1 januari 2017

Bron: CBS (2019)

In zijn boek *The Uncounted* (2020) laat econoom en belastingdeskundige Alex Cobham zien dat de mate van vermogensongelijkheid wereldwijd onderschat wordt. Dit komt doordat de allerarmsten vaak niet worden meegenomen in censusdata, terwijl de vermogens aan de bovenkant niet goed geteld worden. Cobham is niet de enige die vaststelt dat vermogens ongelijker verdeeld zijn dan algemeen wordt aangenomen. Onderzoek van Toussaint, Van Bavel, Salverda en Teulings uit 2020¹ laat zien dat de vermogensongelijkheid in Nederland groter is dan het CBS aanvankelijk berekende. Dit komt doordat het CBS het 'aanmerkelijk belang', het vermogen van huishoudens die meer dan vijf procent aan aandelen van bijvoorbeeld een besloten vennootschap bezitten, met een factor twee onderschat. Concreet betekent dit dat de Gini-coëfficiënt en de Parade van Pen slechts een begin van een beeld schetsen van hoe scheef vermogens in Nederland verdeeld zijn.

De ene ongelijkheid is de andere niet

Onvermijdelijk roept de vaststelling dat vermogen scheef verdeeld is de vraag op of dat erg is. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) stelt dat er grofweg twee manieren zijn om deze vraag te benaderen: moreel en instrumenteel. De morele benadering is filosofisch van aard. Hierin staan morele vragen over rechtvaardigheid en gelijkheid centraal. De instrumentele benadering kijkt juist naar de invloed van

economische ongelijkheid op andere maatschappelijke doelen. Welke invloed heeft economische ongelijkheid bijvoorbeeld op gezondheidsuitkomsten? Of op economische groei?

In het WRR-rapport *Hoe ongelijk is Nederland?* uit 2014 staat vooral de instrumentele benadering centraal. De raad stelt dat een grote mate van economische ongelijkheid leidt tot onderconsumptie, te hoge private schulden, een ongelijk politiek speelveld en onderinvesteringen in menselijk kapitaal. Daarnaast gaat een toename van economische ongelijkheid gepaard met een toename van gezondheidsproblemen, geweld en stress. De WRR keek zowel naar inkomens- als vermogensongelijkheid. Dat grote inkomensongelijkheid vanuit een instrumenteel perspectief negatief uitpakt voor een samenleving werd ook aangetoond door econoom Joseph Stiglitz, in zijn boeken *The Price of Inequality* uit 2012 en *The Great Divide* uit 2015. Maar de ene ongelijkheid is de andere niet. Hoe zit het met vermogen?

Ongewenste uitkomsten en ongelijke invloed

Er zijn een aantal redenen waarom grote vermogensongelijkheid volgens de instrumentele benadering schadelijk is. Zo liet een artikel van Ahn, Kaplan, Moll, Winberry en Wolf uit 2018² zien dat een onevenredig ongelijke verdeling van vermogen invloed heeft op de werking van monetair- en fiscaal beleid, en dat dat beleid weer invloed heeft op de verdeling van vermogen. Een voorbeeld van een manier waarop monetair beleid invloed heeft op de verdeling van vermogen is het kwantitatieve verruimingsprogramma van de Europese Centrale Bank (ECB). De ECB drukt digitaal geld bij en koopt daarmee bijvoorbeeld schuldpapier op. Hierdoor wordt de prijs van activa kunstmatig hoog gehouden en wordt er geld gecreëerd in het bankstelsel. De rente daalt, leningen worden goedkoper, en de inflatie zou moeten stijgen. Ook werden een aantal landen binnen de Eurozone zo van faillissement gered. Toch is er ook een keerzijde. Vermogenden profiteren disproportioneel van de kunstmatig hoge prijs van activa, waardoor de vermogensongelijkheid toeneemt.

Tevens kan vermogensongelijkheid, volgens het WRR-rapport en een artikel van politicologen Kenneth Scheve en David Stasavage uit 2017³, leiden tot ongelijke politieke lobby en corrumpering. Denk bijvoorbeeld aan de donaties en lobbypraktijken van politieke actiegroepen in de Verenigde Staten. In Nederland is het gelukkig nog niet zo ver, maar toch brengt grote vermogensongelijkheid het risico mee dat politici vooral de belangen van vermogende donateurs gaan dienen, in plaats van het maatschappelijk belang. Dit kan bijvoorbeeld leiden tot belastingverlagingen voor vermogenden. Hierdoor kan het zijn dat de doorsnee burger meer belasting moet gaan betalen – aangezien een relatief groter deel van de publieke voorzieningen door hen gefinancierd moet worden – of dat er publieke voorzieningen verdwijnen. De sterkste schouders dragen dan niet meer de zwaarste lasten, maar drukken hun snor.

² | Ahn et al. (2018). 'When Inequality Matters for Macro and Macro Matters for Inequality' in *NBER Macroeconomics Annual 2017*, volume 32.

³ | Scheve, K. & D. Stasavage (2017). 'Wealth Inequality and Democracy' in: *Annual Review of Political Science* 20 (1).

In Nederland is het gelukkig nog niet zo ver, maar toch brengt grote vermogensongelijkheid het risico mee dat politici vooral de belangen van vermogende donateurs gaan dienen, in plaats van het maatschappelijk belang

¹ | Toussaint et al. (2020). 'Nederlandse vermogens schever verdeeld dan gedacht' in: *ESB* 105 (4789), 438-441.

Aan de ene kant staat vermogensongelijkheid haaks op belangrijke sociaal-liberale waarden zoals rechtvaardigheid en kansengelijkheid. Aan de andere kant is het niet per definitie moreel onrechtvaardig dat de één meer heeft dan de ander

Een sociaal-liberale nachtmerrie

Liberalen hebben over het algemeen een gecompliceerde relatie met (vermogens)ongelijkheid. Aan de ene kant staat vermogensongelijkheid haaks op belangrijke sociaal-liberale waarden zoals rechtvaardigheid en kansengelijkheid. Aan de andere kant is het niet per definitie moreel onrechtvaardig dat de één meer heeft dan de ander. Als een individu harder heeft gewerkt dan zijn of haar burens, dan zullen weinigen het onrechtvaardig vinden als hij of zij ook meer vermogen heeft opgebouwd.

Rawls, de filosoof die we nog kennen uit de jaren zeventig, doet in zijn werk een poging om uit deze spagaat van het liberale denken te komen. Volgens Rawls is toenemende ongelijkheid geen probleem zolang de minst bedeelden in de samenleving in dit systeem beter af zijn dan in een ander systeem, waarin minder ongelijkheden bestaan, en de ongelijkheden verbonden zijn aan posities of ambten die voor iedereen open staan. Met zijn gekozen formulering sluit Rawls de implicaties uit die ongelijke machtsverhoudingen voor het gevoerde beleid kunnen hebben, aangezien hij de voorwaarde stelt dat de minst bedeelden ook in een situatie van toenemende ongelijkheid beter af zijn dan in een andere situatie waarin de ongelijkheid niet toeneemt. Deze voorwaarde wordt geschonden wanneer toenemende vermogensongelijkheid gepaard gaat met toenemende politieke ongelijkheid.

Rawls zegt nog iets interessants, namelijk dat de ongelijkheden verbonden moeten zijn aan posities of ambten die voor iedereen open staan. Hier zit voor sociaal-liberalen de crux: rechtvaardigheid gaat in de kern over kansengelijkheid. Dit is precies waar vermogensongelijkheid knelt. Ten eerste omdat de ongelijke verdeling van kapitaal vaak niet het gevolg is van – of gebonden is aan – een positie of ambt die voor iedereen toegankelijk is, maar van de posities en ambten die je (voor-)ouders hebben verworven. Ten tweede omdat vermogensongelijkheid de kansengelijkheid schaadt. Mensen met meer vermogen zijn in staat hun kinderen naar betere scholen te sturen, bijlesleraren in te huren en hun kinderen te laten sporten samen met de kinderen van andere welgestelden. Deze kinderen krijgen simpelweg meer kansen dan hun leeftijdsgenoten. Niet omdat ze beter, slimmer, of creatiever zijn, maar enkel omdat hun ouders meer geld hebben.

Herverdeling kan gerechtvaardigd, of zelfs noodzaak, zijn om kansengelijkheid te garanderen. Stel, een vrijwel homogene groep mensen leidt schipbreuk en spoelt aan op een onbewoond eiland. Ze zijn allemaal even slim, creatief en sterk. Ook hebben ze precies dezelfde middelen tot hun beschikking. Kortom, de kansengelijkheid zou een Gini van 0 hebben. Na verloop van tijd begint er een samenleving op het eiland te ontstaan. Er zijn huizen gebouwd, er zijn scholen voor de kinderen, mensen hebben banen, betalen belasting en er is een overheid die in bepaalde publieke diensten voorziet. Hoewel iedereen begon met gelijke kansen heeft een combinatie van geluk, ambitie en werkethos toch tot een ongelijke verdeling op het eiland geleid. De een heeft een groter huis, meer te eten, en een hoger salaris dan een ander. Deze verschillen zijn goed verdedigbaar, iedereen had immers dezelfde kansen.

Foto: Herman Wouters

Toch zijn reparaties in uitkomsten wenselijk, omdat diezelfde kansengelijkheid niet geldt voor de volgende generatie. De kinderen die in meer vermogende huishoudens geboren worden hebben namelijk een voorsprong ten opzichte van kinderen die in de armste huizen geboren worden. Bovendien accumuleert kapitaal. Zonder herverdeling die uitkomsten meer gelijk maakt, neemt de ongelijkheid van zowel vermogen als kansen over tijd toe.

Hervorming van het belastingstelsel

Veel verhalen over ongelijkheid zijn in wezen pleidooien voor hervorming van het belastingstelsel. Tot op zekere hoogte maakt ook dit artikel zich hier schuldig aan. Sociaaleconomische ongelijkheid is nu eenmaal vaak een gevolg van de manier waarop instituties, zoals het belastingstelsel, zijn vormgegeven. Aangezien de vormgeving van het belastingstelsel deels de oorzaak van sociaaleconomische ongelijkheid is, ligt het voor de hand dat hervormingen van hetzelfde belastingstelsel een oplossing kunnen bieden. Er zijn drie aanpassingen die in het belastingstelsel noodzakelijk zijn om te komen tot een eerlijkere verdeling van kapitaal – en daarmee van kansen.

Voorstel 1 Hogere belastingen op erven en schenken

Ten eerste, moeten we ons realiseren dat vermogen erfelijk en overdraagbaar is. Dat geldt dus ook voor de voorsprong in kansen waar een groot vermogen toe leidt. In een notitie van het Centraal Planbureau (CPB) uit 2019 stellen Stefan Groot, Marcel Lever en Jan Möhlmann ⁴ dat erfenis-

Aangezien de vormgeving van het belastingstelsel deels de oorzaak van sociaaleconomische ongelijkheid is, ligt het voor de hand dat hervormingen van hetzelfde belastingstelsel een oplossing kunnen bieden

⁴ | <https://www.cpb.nl/effect-van-erfenissen-en-schenken-op-vermogensongelijkheid-en-de-rol-van-belastingen>

Foto: Herman Wouters

sen en schenkingen tussen 2007 en 2015 weinig effect hadden op de vermogensongelijkheid. De armen bleven ongeveer even arm en de rijken ongeveer even rijk. De conclusie dat het draaien aan de 'knop' erf- en schenkbelasting geen effect heeft op de vermogensverdeling ligt hierbij op de loer. Echter, dat de erf- en schenkbelasting momenteel juist de status quo in stand houdt, is reden genoeg om deze te verhogen. Niet voor niets concludeerde het CPB in het *Centraal Economisch Plan 2020* dat de laatste adem nog voor extra rugwind zorgt. Wanneer zeer vermogende ouders overlijden gaat hun erfenis naar de kinderen, die dankzij de stapeling van grotere kansen die met vermogensongelijk samenhangt gemiddeld genomen al beter af zijn. Op de lange termijn doet een verhoging van de erf- en schenkbelasting dan ook wonderen voor het terugdringen van vermogens- en kansenongelijkheid. Ook vanuit sociaal-liberaal perspectief is een verhoging van de erf- en schenkbelasting rechtvaardig. Iemands verdienste is immers niet de verdienste van de nabestaanden. Het principe van Rawls dat ongelijkheid alleen te rechtvaardigen is als die voortkomt uit posities

en ambten die voor iedereen toegankelijk zijn, wordt namelijk geschonden wanneer een geprivilegieerde vermogenspositie enkel bereikt wordt door erfopvolging.

Ook vanuit sociaal-liberaal perspectief is een verhoging van de erf- en schenkbelasting rechtvaardig. Iemands verdienste is immers niet de verdienste van de nabestaanden

Voorstel 2 Een rechtvaardigere belasting op het eigen huis

Ten tweede, moet de eigen woning zowel als woonobject als beleggingsobject worden gezien. Momenteel wordt de eigen woning in de fiscaliteit anders behandeld dan de rest van het vermogen. In het Nederlandse belastingstelsel worden inkomsten en bezittingen in verschillende 'boxen' belasten. Box 1 is voor het inkomen uit werk en woning, box 2 voor het aanmerkelijk belang en box 3 voor het vermogen uit sparen en beleggen. Op dit moment valt de eigen woning in box 1, samen met de inkomstenbelasting. Spaargeld, aandelen en een tweede woning vallen in box 3. Om de eigen woning rechtvaardiger te belasten moet deze ook naar box 3. Op het eerste gezicht is dit een cosmetische aanpassing, maar volgens het syntheserapport *Bouwstenen voor een beter belastingstelsel* van het Ministerie van Financiën (2020) heeft het grote gevolgen voor de vermogensongelijkheid. De status quo is namelijk gunstig voor huizenbezitters. Ten eerste, omdat een hoge hypotheekschuld tot een groot belastingvoordeel leidt, wat denivellerend werkt. Ten tweede, omdat het tarief van het eigenwoningforfait ten opzichte van box 3 relatief laag is, waardoor het een impliciete subsidie voor huiseigenaren is. Door het eigen huis in box 3 op te nemen, erkennen we dat een huis niet alleen een woonobject, maar ook een belangrijk onderdeel van het vermogen is – en komen we tot een minder ongelijke verdeling van vermogen.

Voorstel 3 Voer een radicale gelijkschakeling van vermogens in

Ten derde, moet echt rendement worden belast, in plaats van fictief rendement. In box 3 wordt de zogenaamde 'vermogensrendementsheffing' geheven. Dit is een belastingheffing van dertig procent over het fictief rendement van je vermogen. Dit werkt als volgt: stel, je vermogen is 1000 euro en het fictief rendement is vijf procent, dan zegt de Belastingdienst dat je met het vermogen 50 euro hebt verdiend. Over die 50 euro betaal je dan 30 procent belasting; oftewel: 15 euro. Dit systeem werkt ongelijkheid in de hand, want op het moment dat het echte rendement hoger is dan het fictief rendement, betaal je effectief minder belasting over het geld dat je met je vermogen hebt verdiend. Daarom stellen de auteurs van de ESB-uitgave *Ontwerp voor een beter belastingstelsel* uit 2019 ⁵, dat de vermogensrendementsheffing gebaseerd moet zijn op gerealiseerd rendement in plaats van fictief rendement.

Een andere aanpassing die deze auteurs in box 3 willen doorvoeren, is het instellen van een uniform, proportioneel tarief voor nagenoeg alle vormen van vermogen. De wens om tot een uniform, proportioneel tarief voor al deze vormen van vermogen te komen, komt voort uit de wens belastingarbitragemogelijkheden uit te bannen. Het is onrechtvaardig om 1000 euro rendement uit bijvoorbeeld spaargeld tegen een ander tarief te belasten, dan 1000 euro rendement uit aandelen. In beide gevallen heeft het vermogen namelijk 1000 euro aan rendement opgeleverd. Met deze aanpassing wordt voorkomen dat de bovenkant van de vermogensverdeling het vermogen op zo'n manier structureert dat ze een lagere belastingdruk op vermogen hebben dan 'Jan Modaal'.

Vermogen in Nederland is ongelijk verdeeld. Dit is niet alleen schadelijk voor de economie, maar ondermijnt ook de gelijkheid van kansen voor huidige en toekomstige generaties. Voor het bevorderen van kansengelijkheid is het daarom van belang dat naast inkomensongelijkheid ook vermogensongelijkheid bestreden wordt. Het terugdringen van vermogensongelijkheid kan door de erf- en schenkbelasting te verhogen, het boxenstelsel aan te passen zodat de eigen woning eerlijk belast wordt, en een uniforme belasting te heffen op gerealiseerd rendement in plaats van fictief rendement. Alleen als we deze stappen durven te zetten, komen we tot een rechtvaardigere vermogensverdeling, en daarmee een rechtvaardigere verdeling van kansen. ●

⁵ | Jacobs, B. & S. Cnossen et al. (2019). *Ontwerp voor een beter belastingstelsel*. ESB.

Alleen als we deze stappen durven te zetten, komen we tot een rechtvaardigere vermogensverdeling, en daarmee een rechtvaardigere verdeling van kansen

Xander Prijs is wetenschappelijk medewerker van de Mr. Hans van Mierlostichting.